

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ

У статті автор розглядає питання підготовки вчителя-філолога до навчання дорослих, висвітлює педагогічні умови ефективного навчання дорослих, визначає виконавчі функції вчителя у дорослій аудиторії. На підставі аналізу характерних особливостей, індивідуальних рис дорослого слухача, що визначають ставлення особистості до навчання, окреслено основні принципи навчання, які сприятимуть ефективності навчального процесу.

У Проекті Закону України "Про Освіту дорослих" зазначено, що "освіта дорослих – провідний чинник соціального та економічного прогресу суспільства, найвищою цінністю і основним капіталом якого в сучасному світі є людина, здатна до пошуку та засвоєння нових знань і прийняття нестандартних рішень" [1].

Підготовка сучасного вчителя-філолога до навчання дорослих потребує ґрунтовного ознайомлення з особливостями змісту, форм і методів навчання дорослих. Оскільки сучасний учитель потребує певної педагогічної, методологічної й методичної підготовки, актуальним є визначення основних принципів навчання дорослих. При цьому маємо врахувати як загальні характеристики дорослого слухача, так і особливі, індивідуальні якості, що впливатимуть на навчальний процес.

Аспекти неперервної освіти дорослих у сучасній педагогічній освіті досліджували С. Болтівець, В. Даниленко, Р. Дронікова, Б. Матвієнко, С. Саган, Л. Сігаєва, С. Хаджирадєва, І. Цимбалюк. Однак питання ефективного навчання дорослих вивчено недостатньо, що свідчить про актуальність проблеми та зумовлює наш інтерес до здобутків закордонних учених.

Досить ґрунтовно розглядають зазначену проблему такі зарубіжні дослідники у сфері освіти дорослих, як Дж. Баум, Д. Брандедж, Дж. Кід, Р. Льюїс, А. Нокс, А. Роджерс, М. Хоу та інші.

Завдання вчителя полягає в тому, щоб з'ясувати фактори, які можуть стати перешкодою для ефективного навчання. Тому мета цієї роботи – окреслити на підставі загальних характеристик дорослого слухача основні принципи навчання, які сприятимуть ефективності навчального процесу.

Працюючи в групі дорослих студентів, учителі з самого початку стикаються зі складним завданням – виявити та проаналізувати характерні особливості кожного слухача, як індивідуальні риси, так і позитивне й негативне ставлення до навчального процесу, а саме:

- деякі слухачі усвідомлюють себе більш дорослими, ніж інші; одні вимагають автономності у навчанні, інші охоче сприймають всі умови навчання;
- усі слухачі розумово зростають і розвиваються, але кожен у своєму напрямку і з різним темпом;
- деякі студенти володіють більшим досвідом і знаннями, ніж інші;
- кожен студент має свою навчальну мету, сподівання, точку зору стосовно певних тем обговорення;
- кожен дорослий слухач використовує свій спосіб навчання [2: 82].

Поряд з негативними показниками, існує чимало позитивних факторів: розмаїття знань; умінь й досвід, які разом засвоюються в класній аудиторії; усвідомлення мети й потреб; бажання студентів застосувати набуті знання й уміння в своєму житті.

На думку Джонатана Скотта [3], більшість викладачів вищих навчальних закладів не вірять, що ефективне навчання високо цінується. Тому університети вимагають створити належну політику й процедуру визнання та відзначення ефективного навчання. Більше уваги має надаватися певним досягненням як у викладанні, так і в оцінюванні. Важливим елементом ефективного навчання є керування та управління навчальною діяльністю.

Можна визначити такі принципи ефективного навчання:

- слухати студентів і вчитися у них;
- формувати впевненість і навчальний потенціал студентів;
- знати потреби слухачів та їхні стратегії вивчення відповідної теми;
- використовувати ретельно відібрані стратегії навчання, тестування й оцінювання;
- активно залучати студентів до процесу навчання шляхом використання таких методів, як кейс-навчання, дискусія, проекти та проблемні ситуації;
- проводити тестування з метою спонукання студентів до більшої відповідальності й поєднання теорії з практикою;
- забезпечити зворотній зв'язок у навчанні студента для виявлення його помилок;
- впроваджувати різноманітні системи контролю за аудиторною та самостійною роботою слухача залежно від рівня його досвіду, досягнень і підготовки;
- підвищувати професійний рівень;
- здійснювати пошук нових підходів до вивчення й навчання та обговорювати свої ідеї з іншими викладачами;
- працювати у команді інших викладачів з метою планування та розвитку загального досвіду слухача.

Викладач Оуклендського технологічного інституту Ненсі де Фрейт [4] вважає, що запорукою ефективного навчання є особистість, викладач, який має власне розуміння, особливу думку щодо певних питань у своїй

галузі, окрім, звичайно, професійних знань. Навіть коли його думка відрізняється від думки слухача, то сам взірець викладача і повага до нього впливає на студента.

Дослідник Кісейн Слейні вважає, що ефективне навчання можливе тоді, коли викладач готовий "пройти додаткову мильну зі студентом" [5]. Тобто викладач усвідомлює, що кожний студент має своє світосприйняття і його навчання (академічне) займає одну маленьку частину того світу. Завдання викладача полягає в тому, щоб пристосувати процес навчання до світогляду студента.

На думку Мартіна Мурей [6], важливим елементом ефективного навчання є усвідомлення викладачем того факту, що без вивчення не відбувається навчання. Таким чином, викладач повинен сфокусуватися не тільки на викладанні й здобутті високого рейтингу студентів, але й на збільшенні до максимуму рівня вивчення матеріалу. Цього можна досягти за рахунок переходу від пасивного конспектування матеріалу на лекціях до активної роботи студентів на корисних, захоплюючих практичних заняттях. Чим більше викладач буде усвідомлювати, що студент майже нічого не вивчає на лекціях, а в основному вчиться на інтерактивних заняттях, тим ефективнішим буде навчання.

Функція вчителя, що навчає дорослих, є ширшою, ніж функція демонструвати, читати лекцію або надавати інформацію. Функція вчителя полягає в організації послідовної навчальної діяльності слухачів та їхньому залученні до неї. Але це не заперечує також традиційного підходу до навчання. Для здійснення ефективного навчання вчителю необхідно, по-перше, оволодіти різними вміннями та відпрацювати своє ставлення як до слухача, так і до предмету навчання. Ставлення до слухача передбачає турботу, чуйність і підтримку; гнучке розуміння, інноваційність; бажання експериментувати; відбір навчального матеріалу для задоволення особливих потреб навчальної групи (тобто не варто використовувати одні й ті ж методи навчання та однаковий зміст). По-друге, має бути чітке розуміння філософії навчання – гарант його ефективності. Адже ефективне навчання залежить у більшості випадків від прозорості логічної схеми діяльності викладача. Щоб зробити засвоєння матеріалу свідомим процесом, викладач повинен знати й розуміти концепції навчання дорослих. По-третє, викладач повинен розвивати вміння навчати, а саме:

- уміння планувати – вибір стратегій та ефективне використання засобів навчання;
- уміння спілкуватися – викладання матеріалу доступно і зрозумілою для аудиторії мовою;
- уміння управляти – надання слухачеві рекомендацій, пристосування навчальних завдань до потреб, сподівань і можливостей кожного слухача;
- уміння оцінювати – визначення мети навчання, ведення контролю за його успішністю, пояснення оцінки слухачам;
- уміння володіти предметом – наявність компетентних знань зі свого предмету, спрямованість на продовження професійного розвитку [2: 225].

Крім того, викладач повинен бути впевненим у своїй компетентності та поважати себе – це почуття, що швидко передаються слухачам. А. Роджерс стверджує, що "дорослі слухачі будуть поважати нас як педагогів та охоче будуть виконувати поставлені перед ними завдання, доки ми будемо впевненими в собі й довірятимемо їм. Така повага здійснюється тільки за умови поваги до самих себе" [2: 226].

Англійські дослідники [7] визначають дві виконавчі функції вчителя у класній аудиторії: надавати інформацію та допомагати слухачам сприймати й застосовувати її. На реалізацію другої функції викладач витрачає багато часу, намагаючись допомогти студенту вчитися і використовуючи для цього різноманітні шляхи:

- збудження інтересу – вчитель використовує цікаві методичні прийоми викладання матеріалу; він співвідносить його з потребами слухачів (потреба знати, оволодіти певними вміннями для роботи, скласти іспит); для цього вчитель повинен зосередити увагу на собі;
- чітко встановлене завдання – викладач чітко пояснює тему заняття; він окреслює навички й уміння, якими повинен оволодіти слухач, що й складає цілі й завдання уроку; крім того, викладач звертає увагу на попередні знання, без яких неможливо засвоїти даний матеріал; хороший викладач має застосовувати диференційний підхід у навчанні;
- побудова змісту навчання – зміст навчання повинен бути побудований у логічній послідовності; до кожного уроку розробляється план з чітким початком і завершенням уроку;
- активізація практичної діяльності і встановлення зворотнього зв'язку – викладач надає учасникам багато часу на оволодіння практичними вміннями, що допомагає виявити ступінь досягнення поставлених цілей; викладач застосовує зворотній зв'язок шляхом відповідей, коментарів, підсумкових дискусій;
- особлива увага до складного й нового матеріалу – викладач використовує нові підходи й технології у викладанні саме складного матеріалу, надає приклади й проводить аналогії, допомагає студентам у подоланні незрозуміння, навіть якщо це потребує більше часу;
- встановлення двостороннього спілкування – викладач не тільки говорить, але з цікавістю, уважно слухає учасника.

Викладання нового матеріалу та відповіді на запитання є одним із основних структурних компонентів навчання. Учителю необхідно ставити запитання як підвищеної складності (аналітичні, синтетичні, оцінювальні), так і дивергентні, що допускають різноманітні відповіді у вигляді думок і гіпотез [8: 43]. Автор доводить, що часте використання тільки одного типу запитань негативно впливає на ефективність навчання. Слухачі повинні практикуватися у використанні різних запитань, оскільки це сприяє розвитку різних типів мислення. Крім того, на рівень активізації навчання впливають проведена за певними правилами дискусія та цілеспрямована бесіда.

Автор визначає основні умови ефективного проведення дискусії:

- встановлення довірливих стосунків з учасниками;
- чітке визначення теми й обсягу матеріалу, що обговорюється;
- уміння вчителя й учнів організовувати ділове спілкування, вести дискусію.

Однією з умов ефективного навчання, на думку зарубіжних учених [2; 9], є окреслення викладачем характеристик, на яких мають базуватися принципи навчання і учіння дорослих слухачів певної навчальної групи. Аналіз поглядів зарубіжних учених дає можливість визначити загальні характеристики дорослого слухача, які можна поширити на більшість студентів групи. Ці характеристики впливатимуть на навчальний процес. Наведемо їх зміст:

Фізіологічні характеристики.

Принципи навчання:

- дорослі навчаються краще, коли мають задовільний стан здоров'я, тримаються спокійно і не перебувають у депресії;
- дорослі слухачі з хорошим зором і слухом навчаються краще, але навчальне середовище може компенсувати незначні порушення;
- навчання не є продуктивним, якщо дорослі учасники перебувають під суворим тиском часу; вони краще навчаються, коли можуть встановити свій власний темп або швидкість у навчанні, тобто за умови, коли обмеження в часі зведені до мінімуму; чим старший за віком слухач, тим негативніше впливає на нього тиск часу.

Самооцінка й усвідомлення себе "дорослим".

Принципи навчання:

- дорослі навчаються краще, коли вони включені в розроблення навчальних завдань, які відповідають їхній самооцінці;
- усвідомлення себе дорослим – один із найважливіших компонентів у навчанні, і якщо дорослий слухач вважає навчання частиною свого життя, як роботу й сім'ю, йому легше буде включитися у навчальний процес і підвищити рівень знань;
- дорослі навчаються краще в колективі з довірливим ставленням один до одного, у якому можливі міжособистісні стосунки як з викладачем, так і з іншими членами групи.

Емоції, стрес, хвилювання.

Принципи навчання:

- дорослі навчаються краще, якщо стимул, зацікавленість і мотивація досягають оптимального рівня завдяки внутрішнім і зовнішнім засобам навчання;
- дорослі навчаються краще в середовищі, у якому нівелюється їхнє хвилювання;
- дорослі, які засвоюють інформацію з численних джерел і вміють навчатися, вважаються студентами з високим рівнем продуктивності;
- дорослі навчаються краще, якщо інформація подається з опорою на досвід і з використанням невербальних методів.

Стадія розвитку особистості.

Принципи навчання.

- дорослі навчаються краще, якщо досвід навчання сприяє подальшому формуванню особистості, її професійному розвитку.

Досвід.

Принципи навчання.

- дорослі навчаються більш продуктивно, якщо матеріал або практична діяльність, що вивчаються на уроці, співвідносні з досвідом, або якщо досвід безпосередньо можна використовувати при вивченні нового матеріалу;
- викладач повинен використовувати досвід слухачів як активний компонент, як потенційний засіб навчання; минулий досвід може одночасно сприяти підвищенню рівня навчання і заважати йому.

Час.

Принципи навчання.

- навчання дорослих зосереджується на проблемах сьогодення;
- дорослі слухачі мають тенденцію навчатися швидко і продовжувати жити; вони неохоче беруть участь у практичній діяльності, яка не має безпосереднього та прагматичного застосування у їхньому реальному житті.

Мотивація.

Принципи навчання.

- дорослі, які не відчувають задоволення своїх потреб і умов впродовж життя, більш схильні до почуття страху й, тим самим, потребують більшої підтримки, уваги й допомоги від учителя для висвітлення та визначення своїх намірів і цілей;
- успіх і задоволення стимулюють процес вивчення і мотиви для подальшого навчання.

Парадокс як найважливіший аспект дорослості.

Принципи навчання.

– у процесі навчання дорослий слухач має подолати парадоксальні ситуації, що поєднують зміни й стабільність, залежність і самостійність. У таких ситуаціях дорослому студенту потрібно вміти ставити запитання і давати відповідь, встановлювати проблему й знаходити шляхи вирішення, що передбачає відверте ставлення до нової інформації, готовність приймати рішення або досягати експериментального завершення;

– дорослий слухач може поставитися до невизначеності й нестабільності з обуренням і самозахистом. Оскільки невизначеність і нестабільність у навчанні є необхідними, обурення становитиме основний тип реакції в будь-якій навчальній діяльності.

Стили навчання й здібності.

Принципи навчання.

– кожний дорослий слухач має власний навчальний і пізнавальний стиль та індивідуальні розумові здібності;

– викладач, що навчає дорослих, повинен володіти власними стилями навчання і передбачати їхній вплив на навчальний процес; крім цього, він має бути готовим навчати у відповідності з навчальними та пізнавальними стилями слухачів.

Етапи змін і розвитку.

Принципи навчання.

– дорослий слухач навчається краще, якщо фізіологічні, емоційні та психологічні зміни відбуваються поступово, а не одночасно, тоді його зростання і розвиток будуть очевидні.

Підсумовуючи, зазначимо, що дотримання низки педагогічних умов, урахування загальних характеристик дорослого слухача й відповідних принципів навчання, сприяє ефективному навчанню дорослих. Подальшого дослідження заслуговують проблеми професійно-андрагогічної компетентності вчителя до навчання дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Основні засади розвитку вищої школи в контексті Болонського процесу: документи, матеріали. Закон України про освіту дорослих. Ч. 1. Київ; Тернопіль, 2004.
2. Rogers A. Teaching Adults // Open Univ. Press, 2002. – 285 p.
3. jbs@ ee.usyd.edu.au
4. ndfreit@centre.ait.ac.nz
5. rslaneyk@alpha2.curtin.edu.au
6. m.murray@qut.edu.au
7. Lewis R., Paine N. How to Communicate with the Learner: making the package easy to use. – London: Council for educational terminology, 1985. – VII, 122 p.
8. Ксензова Г.Ю. Как активизировать процесс обучения / Г.Ю. Ксензова // Открытая школа. – М., 2005. – № 1. – С. 43-45.
9. Brundage D., Mackeracher D. Adult Learning Principles and Their Application to Program Planning / Donald H. Brundage, Dorothy Mackeracher. – Toronto: Min. of education, cop. 1980. – VIII, 126 p.

Матеріал надійшов до редакції 12.12. 2007 р.

Григор'єва Т.Ю. Педагогические условия эффективного обучения взрослых.

В статье автор рассматривает вопрос подготовки учителя-филолога в обучении взрослых, описывает педагогические условия эффективного обучения взрослых, определяет функции учителя во взрослой аудитории.

На основе анализа характерных особенностей взрослого слушателя, которые определяют отношение личности к процессу обучения, выделяются основные принципы обучения, которые способствуют эффективности процесса обучения.

Hryhorieva T.Yu. The Pedagogical Conditions of the Effective Adult Teaching.

The article deals with some aspects of the teacher training in adult education, outlines the effective adult teaching. The attention is given to the main functions of the teacher in adult audience. On the basis of the main general and individual features analysis of the adult learner, which denote the individual's attitude towards the learning, the author presents the main principles of the effective adult teaching.